

== Dejan Vanjek ==

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet

vanjekd@gmail.com

UDK: 342.1:323.1](091)

316.356.4

Izvorni znanstveni rad

## STANJE I PERSPEKTIVE OPĆE NORMATIVNE AKOMODACIJE KOLEKTIVNOGA NAČELA

### Sažetak

Rad proučava povijesnu dominaciju mononacionalne koncepcije, manifestnu u obliku nacija-države, utemeljene na dvjema ključnim idejama: suvereniteta – praćen tendencijom apsolutizacije i centralizacije; individualiteta – kao osnova jednakosti svih pripadnika nacije u okviru mononacionalnoga građanskog poretka. S druge su strane spektra sustavi i modeli multinacionalnih država i multinacionalnoga federalizma, čija je relevantnost u proteklih nekoliko desetljeća u porastu, a koji, pored individualnoga, snažno promiču i kolektivno načelo. Takav razvoj također podržavaju višenacionalne države koje uspješno koriste federalizam kao alat za upravljanje razlikama. Pretpostavka šire afirmacije ovoga modela otklon je od sintetičkoga jedinstva sintagme nacija-država kako bi se država mogla promatrati kao zasebna analitička kategorija unutar koje je moguće akomodirati kolektivno načelo.

*Ključne riječi:* Individualno načelo; suverenitet; kolektivno načelo; mononacionalna koncepcija; multinacionalna koncepcija; nacija-država; plurinacionalni/multinacionalni federalizam

# STATE AND PERSPECTIVES OF THE GENERAL NORMATIVE ACCOMMODATION OF THE COLLECTIVE PRINCIPLE

## Abstract

The paper studies the historical dominance of the mononational conception manifested in the form of a nation-state based on two key ideas: 'sovereignty' – followed by the tendency of absolutization and centralization, and 'individuality' – as a basis of equality of all members of a nation within a mononational civil order. On the other side of the spectrum are systems and models of multinational states and multinational federalism, the relevance of which has been increasing over the past few decades, and which, in addition to the 'individual' principle, also strongly promote the 'collective' principle. Such development is also supported by multinational states that successfully use federalism as a tool to manage differences. The assumption of a wider affirmation of this model is a departure from the synthetic unity of the syntagm nation-state so that 'state' could be viewed as a separate analytical category within which it is possible to accommodate the collective principle.

*Keywords:* Individual principle; sovereignty; collective principle; mononational conception; multinational conception; nation-state; plurinational/multinational federalism.

## Uvod

Globalizacija kao proces teži uspostavi normativna jedinstva na razini međunarodnoga poretka, što pogoduje većinskim nacijama i narodima u odnosu na manjinske. U tome smislu prisutna je tendencija uspostave globalnoga liberalnog poretka koja potiče većinsko-manjinske tenzije, unutardržavnu političku i kulturnu mobilizaciju, često s različitim i suprotstavljenim ciljevima i interesima. Veći narodi koriste te okolnosti kako bi ojačali unitarizacijske projekte praćene snažnim asimilacijskim pritiscima na štetu „manjinskih“ naroda, dok potonji nastoje pružiti odgovarajući odgovor radi zaštite vlastitoga identiteta i kulturne posebnosti. Njihov je odgovor najčešće političke prirode, a proklamiran cilj jest uspostava struktura i institucija koje identitet, kao varijabilnu kategoriju podložnu *longue durée* transformacijama, mogu učvrstiti kao trajan čimbenik s ustavnim i političkim jamstvima postojanosti i održivosti. Odgovor

koji sve češće u tome smislu potenciraju „manjinske nacije“ jest multinacionalni/plurinacionalni federalizam i različite forme upravljanja razlikama koje u većoj ili manjoj mjeri afirmiraju načelo samoopredjeljenja. No, budući da je narav većinsko-manjinskih odnosa političke prirode, jer se kao takvi vežu za interes kontrole i ovladavanja strukturama moći, prisutan je snažan otpor<sup>1</sup> prema drugačijim društveno-političkim koncepcijama od onih koje nudi mononacionalni državni poredak u vidu akomodativnih rješenja koja su upotrebljiva u multinacionalnome / plurinacionalnome kontekstu. Stoga rad kritički analizira dominaciju mononacionalne koncepcije (nacija-država) i njezine nedostatke u kontekstu akomodacije kolektivnoga načela, nudeći alternativnu multinacionalnu koncepciju. U tome smislu teorijski je fokus rada normativna diferencijacija mononacionalne i multinacionalne države, u čijoj su osnovi dva definirajuća načela: individualno i kolektivno. Taj se odnos promatra na široj teorijskoj ravni unutar akademskoga registra i međunarodnoga normativnog poretka.

## **1. Suverenitet i individualitet u povijesnoj perspektivi kao temeljne odrednice sintagme nacija-država**

Začetci suvremenoga poimanja države mogu se pratiti još od antike i pojave prvih prirodnopravnih koncepcija koje su imale za cilj legitimirati oblike političke vladavine. U razdoblju srednjega vijeka naglasak je bio na prirodnome zakonu koji obuhvaća niz principa koji uređuju načela organizacije države i njezin odnos naspram crkvenoga i božanskoga autoriteta. Pitanje individualiteta u smislu slobode i prava pojedinca pripadalo je isključivo sferi duhovnoga i dugo će trebati da se iz toga područja projicira u područje materijalne pojavnosti i veže za državu kroz društveno-ugovorne teorije.<sup>2</sup> Dekalogom sv. Tome Akvin-

---

<sup>1</sup> Koji može imati različite forme, implicitne i eksplicitne, od načelna prihvatanja, skepse i rezerviranosti do otvorene osude i odbacivanja, pa i stigmatizacije čitavih naroda i njihovih političkih reprezentata.

<sup>2</sup> Preobrazba u tome pravcu počinje već s kršćanstvom, između ostaloga, proglasom opće jednakosti u poslanicama sv. Pavla, potom Rimskim pravom koje je s vremenom evoluiralo i u tome procesu integriralo i preuzelo niz svetopisamskih imperativnih odrednica, zatim skolastičkim naukom o prirodnome zakonu i nominalizmom, da bi se kasnije nastavila s novovjekovnim misliteljima koji su razvili sekularne prirodno pravne i društveno-ugovorne teorije. Vidi Costas Douzinas, *The End of Human Rights*, Bloomsbury Academic, 2000., str. 17-21.

skog prirodni je zakon prvi put pretočen u niz konkretnih i jasno razumljivih zapovijedi koje su bile ključne za autonomnu regulaciju društvenoga života i odnosa. Tako je prirodni zakon spušten iz područja apstraktno-duhovnoga u opipljivo područje svjetovnoga, s važnim daljnjim implikacijama u smislu potpune transformacije nauka o prirodnome zakonu u nauka o prirodnome pravu, koje se izravno vežu za čovjeka i njegov razum, čime postaje subjektivno i racionalno.<sup>3</sup> Ta je tradicija već bila započeta u skolastici s franjevcima Dunsom Scotusom i Wiliamom Occamom, koji su ustvrdili da je vrhunski izraz kreacije individualno, po uzoru na povijesnu činjenicu o inkarnaciji Isusa Krista. U nominalističkoj perspektivi individualitet ima epistemološko i ontološko prvenstvo u odnosu na sve druge koncepcije koje su proizvod jezičnih i intelektualnih nastojanja, odnosno nastaju kao rezultat različitih diskurzivnih praksi.<sup>4</sup> U sprezi s kršćanskim poimanjem apsolutne moći stvaralačke božanske volje nominalizam je modernoj teoriji države servirao pojmove individualnoga i apsolutnoga, kao dva ključna gradivna elementa potrebna za određenje suvereniteta kao jezgrenoga pojma koji će predodrediti pravac razvoja novovjekovne koncepcije sekularne države, čije će bitne odrednice do današnjega dana ostati presudne za njezino razumijevanje.

Već kod T. Hobbesa i J. Bodina uočljiva je zaokupljenost pitanjem suvereniteta i njegove apsolutne naravi, kao neupitnom legitimizacijskom osnovom monarhističkih država toga doba. Njihov suverenističko-apologetski fokus bio je usmjeren na utemeljenje prava vladara u odnosu na podanike koji su primarno imali obveze prema vladaru kao nositelju suvereniteta. Nešto kasnije javljaju se ugovorne društvene teorije koje će naglasak postupno staviti na prava i autonomiju pojedinca, što povlači niz daljnjih konsekvenci u smislu razrade koncepcije civilnoga društva i prirodnih prava koja, primjerice kod J. Lockeja i J. J. Rousseaua, nakon uspostave društvenoga poretka ostaju nepovredivo vlasništvo građana. No, bez obzira na razlike važno je primijetiti da su Hobbes, Locke

<sup>3</sup> Pravo u novovijekovlju više nije objektivno dano u prirodi, kao što je bilo u antici, niti je ostalo u okvirima Božjih zapovijedi, kako je to bilo u skolastici. Ono što je substanta prava u skladu s razumom ili božanskim u moderni postaje individualno pravo u skladu sa zakonom. *Isto*, str. 18.

<sup>4</sup> Primjerice, to onda znači da je i društvo kao takvo konstrukt, a da je jedini njegov realan, kognitivno upotrebljiv i ontološki opravdan sadržaj individua, tj. pojedinac i obitelj kao gradivne sastavnice društva.

i Rousseau na različit način i u različitoj mjeri<sup>5</sup> tvrdili da izvorna antička ideja prirodnoga zakona nije samo stvar jednoga ili više apstraktnih načela dostupnih razumu nego i da se ona izravno tiču prava pojedinca i da se u tome smislu može govoriti o prirodnim pravima čovjeka sa stanovišta njegove racionalne prirode i sposobnosti uporabe razuma. Prirodni zakon više nije bio izvanjski predmet objektivne teorijske spoznaje i primjene u području organizacije društvenoga i političkoga života, nego je inherentan racionalnosti čovjeka, što samo po sebi implicira određena temeljna prava prema kojima čak i suveren duhuje određene obveze i poštovanje.

Na temeljima koje je prvenstveno postavio Locke kasniji razvoj liberalne teorije proširit će obzor pripadajućih prava i sloboda pojedinca s jasnim normativno-pravnim i činjeničnim epilogom koji je prezentan u suvremenome smislu odnosa države i građanskoga društva. Ipak, definicija suvereniteta, kako je postavio Bodin, ostavit će višestoljetni pečat i usmjeriti razvoj teorije države tako što će njezina glavna legitimirajuća osnova ostati autoritet, vladavina, vlast i moć. Time je naglasak trajno stavljen na posjedovanje vlasti i koncentraciju moći s usporednim uvođenjem liberalnih normativnih ograničenja, iznutra prema civilnomu društvu i prema van u odnosu na druge države. Tek će se kroz unaprijeđenje protektivnih<sup>6</sup> aspekata liberalizma i međunarodnoga normativnog poretka postupno i u praksi regulirati ova pitanja slijedom sukcesivnih povijesnih turbulencija koje su obilježile brojne krize, revolucije i ratovi, koji su do kraja izložili egzistencijalne slabosti svake države u okolnostima neregulirane i nekontrolirane uporabe moći, autoriteta i prisile.

Ideja individualiteta, afirmirana na osnovama srednjevjekovnoga skolastičkog nominalizma, postat će sve snažniji politički koncept neodvojiv od teorije države i s vremenom više neće biti dostatno da država jamči samo temeljna prava na život, sigurnost i vitalne aspekte slobode. Emancipacijom pojedinca proširivat će se i katalog prava za koja će država morati preuzeti odgovornost radi njihova poštivanja. Povijesni je vrhunac toga procesa normiranje individu-

---

<sup>5</sup> Kod Hobbesa su i prirodna prava predmet trgovine i razmjene između vladara i podanika, a to je primarno pravo na samoodržanje i život, dok su kod Lockeja to prava na život, posjed i slobodu, pa čak i pravo na revoluciju ako suveren ne poštuje odredbe prirodnoga ugovora.

<sup>6</sup> Aspekt kojim se posebno bavio škotski politički filozof James Mill, a kasnije i njegov sin John Stuart Mill. Vidi Michael Clifford, *Political genealogy after Foucault*, Routledge, 2001., str. 51, 61, 79, 81, 82, 100, 101.

alnih prava na univerzalnoj razini i njihova institucionalizacija na razini globalnoga UN i regionalnoga europskog sustava zaštite ljudskih prava. Gledajući taj povijesni razvoj iz suvremene perspektive, postignuta su značajna ograničenja suvereniteta država naspram pozitivnih i negativnih prava pojedinca.<sup>7</sup>

S druge strane, kolektivno načelo bilo je zanemareno u odnosu na pozornost koju je razvoj liberalne teorije poklanjao načelu individualiteta.<sup>8</sup> Umjesto sazrijevanja svijesti o potrebi reinterpretacije i redefinicije ideje suvereniteta, osim što je postupno limitiran kako bi se oslobodio prostor za akomodaciju drugih bitnih obilježja suvremenoga liberalizma poput demokracije, prava, jednakosti, sloboda i sl., najbitniji je način njegova razumijevanja ostao nepromijenjen. Naime, razumijevanju države i njezine uloge u pogledu uspostave i regulacije građanskoga poretka imanentna je Weberova koncepcija legitimizacije političke vlasti, koja unatoč ograničenjima ostaje depozitar suvereniteta koji u svakome trenutku može primijeniti, interno – naspram civilnoga društva i eksterno – na planu međunarodnih odnosa. Ovdje je ključan uvid u to da koncept suvereniteta nikada nije redefiniran u pravome smislu riječi na način da je revidiran i prilagođen potrebama višenacionalnoga društva (suprotno od mononacionalnoga), pa je tendencija apsolutizacije „vlasti i moći“ do danas ostala njegovo ključno obilježje.<sup>9</sup>

## 2. Pozicija kolektivnoga načela u okviru mononacionalne koncepcije<sup>10</sup>

Strukturi nacija-država zapravo je inherentan kolektivistički princip u smislu njezine mononacionalne konstitucije i u kontekstu nacionalnih pokreta koji su prethodili njezinu utemeljenju. U tome smislu, povijesno gledajući, kolektivno

<sup>7</sup> Isaiah Berlin, „Two Concepts of Liberty“, Henry Hardy (ur.), *Liberty: Incorporating „Four Essays on Liberty“*, Oxford University Press, 2002., str. 166-217.

Također za opširniju diskusiju na ovu temu vidi Alain-G. Gagnon, *Minority Nations in the Age of Uncertainty*, University of Toronto Press, 2014., str. 59-62.

<sup>8</sup> Pojam suvereniteta u bitnome ostao je netaknut – Bodinovski, a u praktičnome smislu Hobbesovski i Weberovski.

<sup>9</sup> Koncept ograničena suvereniteta općenito je svojstven federalizmu nasuprot njegovu apsolutnom poimanju. Vidi Michael Burgess – Alain-G. Gagnon, „Introduction: federalism and democracy“, Michael Burgess – Alain-G. Gagnon (ur.), *Federal Democracies*, Routledge 2010., str. 16.

<sup>10</sup> Za opsežnu kritiku mononacionalne koncepcije s pozicije multinacionalnoga federalizma vidi Alain-G. Gagnon, *The Legitimacy Clash*, University of Toronto Press, 2022.

načelo imanentno je državi, ali pod uvjetom da je mononacija isključiva forma njegova ozbiljenja na teritoriju na kojemu je uspostavljen jedinstven građanski poredak, unutar kojega svi članovi imaju standardizirana prava i obveze. To je i osnova liberalna razumijevanja jednakosti, koje je time prilagođeno potrebama mononacionalne koncepcije. Svaka daljnja ambicioznija, ozbiljnija i dosljednija primjena kolektivnoga načela, *al pari* individualnomu, mora uključiti alternativne koncepcije u odnosu na strukturu nacije-države i klasično poimanje suvereniteta koje joj je inherentno.

Za razliku od naroda etabliranih kroz vlastite nacionalne države, manjinski narodi teže samoočuvanju i političkoj subjektivizaciji, ali na bazi drugačijih postavki suvereniteta i načina kako se on pojavljuje. Naime, suverenitet legitimira koncentraciju i centralizaciju apsolutne moći u sprezi s načelom individualiteta, čime pogoduje narodima koji su logikom prinude ostvarili nacionalni interes uspostavom vlastite države koja, upravo zbog svoga mononacionalnog karaktera može funkcionirati u skladu s principima individualiteta kao osnove liberalnoga građanstva. Pri tome naglasak na individualnim građanskim pravima može marginalizirati komunitarne zahtjeve i isključiti svaku mogućnost da na suverenitet polažu pravo i drugi kolektiviteti u okviru multinacionalne koncepcije države.

Naprосто, suverenitet – nedjeljiv, neprenosiv i apsolutan, kakav jest, može imati samo jednoga nositelja, a u strukturi nacija-država to je isključivo jedna nacija. To je ujedno i razlog zašto se narativ o kolektivnim pravima teže i sporije etablirao kako unutar mononacionalnih država tako i na međunarodnoj sceni. Nekako je implicitna pretpostavka bila da je jedino (mono)nacionalna država prihvatljiva forma ozbiljenja načela kolektiviteta, sve do trenutka njezina potpunog etabliranja kada ona nastavlja svoje postojanje pod okriljem građansko-individualističkoga principa koji zapravo služi očuvanju statusa dominantne većinske nacije i njezina monopola nad državom. Građanski individualitet, koji podrazumijeva mononacionalna koncepcija, blokira daljnju protočnost i mogućnost primjene kolektivna načela u nacionalnim okvirima za potrebe političke emancipacije nevećinskih zajednica. Stoga je upravo klasično poimanje suvereniteta, koje ima primat, odredilo povijesnu dominaciju načela individualiteta kroz model nacija-država, nasuprot načelu kolektiviteta koji akomodiraju multinacionalne društveno-političke koncepcije.

U skladu s tim strukture mononacionalnih država sumnjičavo gledaju na kolektivna prava i u njima vide subverzivan potencijal koji može oslabiti i ugroziti jedinstvo nacije, a u konsekvenci i stabilnost države. Naime, prisutan je određen republikanski strah<sup>11</sup> prema zahtjevu kolektiviteta koji se veže za mononacionalne države. Takav odnos dalje se odražava i u sferi normiranja prava na nadnacionalnoj i globalnoj razini, uslijed činjenice da su strukture nacija-države temeljni čimbenici međunarodnih odnosa, ali i teorijski-interpretativno u području razumijevanja demokracije, suvereniteta, ljudskih prava, građanskoga društva i drugih bitnih odrednica suvremene države. Budući da kolektivno načelo ne prati interese nacija-države u pogledu njihova imperativa homogenizacije i jedinstva, one na raspolaganju imaju suptilne mehanizme koje koriste da ga relativiziraju i ignoriraju.<sup>12</sup>

Osporavanje legitimiteta manjinskim nacionalizmima sa stanovišta već „održavotvorenih“ nacionalnih projekata najčešće se naslanja na važeće odredbe i standarde u pogledu zaštite ljudskih prava, prava nacionalnih manjina, ali i razne mitigacijske mehanizme i politike kojima se nastoji osporiti snaga argumentata u korist eventualnoga zahtjeva za autonomijom.<sup>13</sup> Naime, stvara se privid da moderna liberalno-demokratska država, bez obzira na karakter svoga uređenja i unutarnju organizaciju, štiteći prava svih svojih građana štiti i njihova komunitarna prava, a tamo gdje izravno tretira kolektivne zahtjeve to obično čini odnoseći se prema njihovim nositeljima bilo kao nacionalnim manjinama, koje nisu autohtone i nemaju izvorna politička prava kao konstitutivne zajednice; ili kao kulturnim, etničkim<sup>14</sup> ili vjerskim grupama koje nemaju nacionalno izra-

<sup>11</sup> Daniel Weinstock, „L'éducation à la citoyenneté dans les sociétés multiculturelles“, Alain Dieckhoff (ur.), *La constellation des appartenances*, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 2004., str. 153-177.

<sup>12</sup> Eksterno kao čimbenici međunarodnih odnosa i globalnoga poretka, a interno i zbog činjenice da kontroliraju tradicionalne formativno-socijalizacijske mehanizme poput odgojno-obrazovnoga sustava i informiranja javnosti.

<sup>13</sup> Nacija-države stoga općenito pokazuju tendenciju bavljenja neidentitarnim pitanjima, koja su često širega međunarodnog, pa i globalnoga karaktera. A.-G. Gagnon, *Minority Nations in the Age of Uncertainty*, str. 7.

<sup>14</sup> Koje Schermerhorn naziva: kolektivitet unutar većega društva koji ima realno ili navodno zajedničko porijeklo, sjećanja na zajedničku prošlost i kulturni fokus na jedan ili više simboličkih elemenata definiranih kao epitom njihova narodstva. Vidi Alonzo Schermerhorn, *Ethnic Relations*, Random House, 1970.



žen društveno-politički identitet.<sup>15</sup> Već sam taj pristup pokazuje da nacija-država ne dopušta afirmaciju više od jedne nacije odnosno ne poznaje kolektivno načelo na način jednakopravnih tvorbenih ko-nacija. To ne treba čuditi jer je proces izgradnje nacije-države u pravilu praćen homogenizacijskim mjerama, uz primjenu različitih oblika prisile spram reakcionarnih elemenata.<sup>16</sup>

Većinsko-manjinske tenzije nezaobilazne su u okviru nacija-države upravo zbog njezina mononacionalnog karaktera. Nacija-država u vlasništvu dominantne etnije, kroz svoje institucije, izraženu kontrolu društvenih procesa i medija, oblikuje i upravlja politikama akomodacije, određuje njihov opseg i definira društvene politike. To u biti znači da standarde definicije i zaštite razlika diktira država bez odgovarajuće uključenosti i utjecaja manjina. Samim tim ona je ta koja određuje karakter tih razlika te u skladu s tim vrši implicitnu subnacionalnu kategorizaciju manjinskih zajednica kao nacionalnih, kulturnih, etničkih ili vjerskih. U takvim okolnostima nacionalno osviještene manjine u multikulturalnim politikama integracije vide samo vješt pokušaj njihove asimilacije u društvu u kojemu već postoji izgrađena nacionalna kultura kojoj svi drugi duguju bezuvjetnu odanost.<sup>17</sup> Stoga manjinske zajednice strukturu nacija-država vide kao instrumentarij koji je implicitno u funkciji društvene i političke kontrole dominantne etnije i njezinih elita.<sup>18</sup>

Neizbježna je pristranost institucija nacija-države na polju upravljanja razlikama jer liberalna načela, nezaobilazna kada je riječ o građanskome poretku, u srazu s određenim društvenim realitetom ne proizvode identične ishode i ne mogu u cijelosti zamijeniti ili potisnuti objektivne društvene odnose i vrijednosti. Tako najapstraktnija načela liberalizma i demokracije, oko kojih postoji minimum međunarodnoga konsenzusa i razumijevanja, više imaju demarkacijsku ulogu, tj. utvrđuju granice dopuštenoga ponašanja i time određuju okvir unutar kojega se situira građanski poredak. To, međutim, ipak nije dostatno da bi

---

<sup>15</sup> Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, 1995., str. 18.

<sup>16</sup> Ponajviše etnije koje odbijaju biti dijelom tuđih nacionalnih projekata, bilo što imaju vlastitu političku agendu ili naprosto žele sačuvati autonomiju i identitet.

<sup>17</sup> Bez mogućnosti uključenja u dinamičke procese redefiniranja nacionalnoga okvira, oblika državljanstva, vrste građanskoga poretka i sl.

<sup>18</sup> Svijest o tim procesima samo ih navodi da pruže otpor i ulože dodatne napore u očuvanje vlastite kulture, identiteta i posebnosti, osobito prema većinskomu kulturnom okružju u odnosu na koje je za njih od vitalna značaja sačuvati kritičnu distancu.

se uspostavila specifična politička kultura, oblikovala ili čak održala određena politička zajednica kao takva. Dakle, esencijalizacija građanskoga nije moguća bez društveno djelatne kulture.<sup>19</sup> Iz toga dalje proizlazi da je svaka građanska kultura koja se veže za određenu državu i društvo u biti nacionalna, odnosno ne može se promatrati odvojeno ili izolirano od pripadajućega miljea unutar kojega se razvila i kojemu pripada. Građanska i nacionalna komponenta usko su vezane i građanski poredak nije moguće uspostaviti neovisno o društvenome kontekstu, što ga u bitnome čini ovisnim o realnim društvenim i ustavnim propozicijama.<sup>20</sup>

Sve to upućuje na delikatnost integracije manjinskih zajednica i kolektiviteta u identitarno zaokruženim nacionalnim projektima. Oni evidentno imaju svoje inherentne limite koji se sastoje od toga da nije moguće naknadno nacionalizirati etnonacionalno izdiferencirane grupacije stanovništva, što je i razumljivo, jer svaka etnija teži svojem samoostvarenju u nacionalnome smislu, u čemu je samo sputava njezin manjinski status, tj. činjenica da politički teritorij na kojemu obitava već ima svoga posjednika – većinsku etniju.<sup>21</sup> U tome smislu nacija-država kao politički prostor u okviru kojega se učvršćuje nacija već je implicitno popunjen i, kao takav, nedostupan za preispitivanje odnosa ili poravnanje značaja cjeline većinskih i manjinskih identitarnih društvenih grupacija. Takvo što odražava se i na politiku upravljanja razlikama u smislu odabira odgovarajuće platforme (multikulturalne, interkulturalne<sup>22</sup> ili sl.) radi uspostave različitih modela građanskoga poretka ovisno o (pluri)nacionalnome karakteru države.

<sup>19</sup> Mada postoje i drugačija promišljanja, kao što je npr. koncept „performativa“ koji je prvi opisao filozof jezika John Austin, a koji se sastoji u promatranju jezika kao medija društvenoga djelovanja odnosno akcije. U daljnjoj razradi njegovih ideja Judith Butler zaključila je kako komunikacija može imati performativnu funkciju u smislu utvrđivanja i održavanja identiteta.

<sup>20</sup> Tako je, primjerice, građanski poredak usko povezan s režimom državljanstva, ali ih nipošto ne treba izjednačavati, jer u društvu kakva je BiH u njegovoj izgradnji treba uzeti u obzir realne društvene, ustavne dispozicije i vrijednosti – u tome smislu nezaobilazna je odrednica „konstitutivnosti“ koja upućuje na kolektivnu ravnopravnost te autonoman demokratski politički izbor tri konstitutivna naroda.

<sup>21</sup> Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Blackwell University Press, 2006., str. 1-2.

<sup>22</sup> Dejan Vanjek, „Interkulturalizam kao prikladna platforma za uspostavu građanskog poretka u multinacionalnoj federaciji“, *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*, Pressum, 2019., str. 433-450.

### 3. Multinacionalna koncepcija kao rješenje za plurinacionalna društva

U hegelijanskome smislu bez slobodne afirmacije kolektivnoga načela u sferi institucionalne etičnosti nema ni individualiteta i osobnosti, odnosno nema samosvjesne i odgovorne osobe kao konzumenta višestrukih lojalnosti, što mu omogućava multinacionalni institucionalni okvir. Pretpostavka tomu jesu priznanje i akomodacija uvjeta za slobodan razvoj svakoga kolektiviteta<sup>23</sup> koji svoje specifičnosti slobodno manifestira i koristi u kontekstu izgradnje i oblikovanja multinacionalne države. Drugim riječima, iako možda nije nužno da svaki narod ima svoju državu, potrebno je pružiti mogućnost (u)gradnje vlastitih institucionalnih formi etičnosti i posredstvom njih sudjelovati u izgradnji zajedničkih struktura multinacionalnoga građanskog poretka. S druge strane, apsolutizacija individualiteta koju prakticiraju nacija-države vodi njegovoj depersonalizirajućoj apstrakciji i instrumentalizaciji, u korist suverenističkoj mononacionalnoj koncepciji, a nauštrb grupnih prava i kolektivnoga načela. Bez otvorenosti za afirmaciju kolektivnoga načela unutar već postojećih država, ili onih u nastajanju, nema ni potpuna ozbiljenja objektivnoga duha u njegovoj pluralističkoj formi.

Zahtjev za priznanjem univerzalno je prirodno pravo, ali čini se da tek multinacionalni okvir pruža mogućnost da se, pored zajamčene akomodacije individualnoga načela, kroz norme građanskih prava i oblika jednakosti, usporedno afirmira i načelo „kolektiviteta“. Tim više što na međunarodnoj akademskoj razini komunitarno-liberalni spor, posebno izražen 80-ih i 90-ih godina prošloga stoljeća, nikada nije bio razriješen nedvosmislenom pobjedom liberalizma, nego je došlo do njihove interakcije, uzajamne razmjene i djelomične integracije. Liberalizam je, doduše, zadržao prevagu, ali ne bez posljedica, vidno obogaćen svijesću o legitimnim komunitarnim preokupacijama.<sup>24</sup> Pojava komunitarizma

<sup>23</sup> Hegel je prostorom realizacije slobode smatrao intersubjektivnost, koja uvezuje moralno izoliranu (atomiziranu) individu i zakone države. U tome kontekstu smatrao je da sustav javnoga zakonodavstva uvijek treba biti izraz živih običaja prisutnih u narodu. Vidi Aksel Honet, *Borba za priznanje*, Albatros plus, 2009., str. 20.

U multinacionalnome kontekstu to znači integraciju običajnosti svih naroda u institucionalnu strukturu, ustav, zakone i ukupnu regulativu države. Takav ambijent ujedno je i pretpostavka ozbiljenja slobode svakoga pojedinca kao osobe.

<sup>24</sup> Naime, dok su liberali komunitarizam uglavnom gledali kao anakron i regresivan pravac razmišljanja, drugi su bili skloni kritizirati koncept „države blagostanja“ koja promovira izraziti individuali-

može se tumačiti kao pokušaj revitalizacije osjećaja zajedništva i dubokih potreba pripadnosti nasuprot globalizaciji koja je mnogima, osim tehnološkoga napretka, mobilnosti i novih prilika, donijela dobro poznat osjećaj otuđenja i tjeskobe. Zato ne čudi da se javlja potreba za iščezujućim osjećajem solidarnosti čiji manifestacijski oblici ostaju isti, ali su motivi i akteri bitno drugačiji nego što je to slučaj s tradicionalnim oblicima društvene solidarnosti izgrađivane na poznatome terenu država-nacije.<sup>25</sup>

Kao rezultat toga danas nema čistoga liberalizma, niti je liberalizam više vjerodostojan ako antagonizira temeljne komunitarističke postavke, odnosno odbacuje ili ignorira kolektivistički princip. Osim toga liberalizam više nije neodvojivo vezan i uvjetovan mononacionalnim građanskim poretком kao substancom nacija-država. Danas se sve više govori o multinacionalnome društvu, državi, plurinacionalnome federalizmu, dubokim razlikama i grupno diferenciranim pravima,<sup>26</sup> priznanju i akomodaciji, multikulturalizmu i interkulturalizmu te drugim odrednicama koje po svojoj prirodi nisu neliberalne i, kao takve, neobilazne su u liberalnim demokracijama. U strogo akademskome smislu, primjerice, Michel Seymour vrlo je uspješno liberalna načela Johna Rawlsa primijenio na apologetiku kolektivnih prava, tako dajući doprinos inkluzivnosti i uravnoteženosti suvremenoga liberalizma.<sup>27</sup> Pokazalo se tako da su grupna prava itekako branjiva unutar teorije liberalizma, pa čak i na onoj razini na kojoj govorimo o multinacionalnim i plurinacionalnim državama.

Danas je na raspolaganju pojmovni instrumentarij kojega nije bilo prije svega nekoliko desetljeća, a koji je sve prisutniji na svjetskim katedrama i uglednim znanstvenim časopisima. Nitko više ozbiljan ne osporava utemeljenost ovih ka-

---

zam, a koji pristalice komunitarizma percipiraju kao samoživ, egoističan i protivan integraciji kojoj prilaze iz vizure vrijednosti zajednice, a ne individualnih vrijednosti, čija afirmacija po njima vodi ka dezintegraciji društvenoga kapitala kao i moralnomu osiromašenju javnoga diskursa. Vidjeti Jean Cohen, "Trust, voluntary associations and workable democracy", Mark E. Warren (ur.), *Democracy and Trust*, Cambridge University Press, 1999., str. 230.

<sup>25</sup> U tome smislu pojava komunitarizma ne treba čuditi, iako se, međutim, isti može vezivati za konzervativizam odnosno mogućnost etničke, vjerske i drugih vidova homogenizacije koji u sebi nose potencijal isključenja drugih i drugačijih. Tako se naglasak komunitarizma bitno vraća unatrag – prema primordijalnomu, s obzirom na to da je stavljen u funkciju obnove i zaštite zajednice kao takve. Vidi *Isto*.

<sup>26</sup> Za oba pojma zaslužan je Will Kymlicka. Vidi W. Kymlicka, *n. dj.*

<sup>27</sup> Seymour je uspješno primijenio Rawlsovu liberalnu teoriju individualnih prava za uspostavu liberalne teorije kolektivnih prava. U Michel Seymour, *A Liberal Theory of Collective Rights*, coll. *Democracy, Diversity, and Citizen Engagement*, McGill-Queen's University Press, 2007.

tegorija i prednosti koje one donose u odnosu na ograničenost znanstvenoga pojmovlja određena matricom nacija-država. Upravo zbog toga prešućenog ili nedovoljno naglašenog „proboja“ u političkoj filozofiji, suvremenoj komparativnoj politologiji i ustavnome pravu moguće je i potrebno zauzeti izvanjsku kritičku perspektivu u odnosu na tendencije koje multinacionalna obilježja društva vide kao nepremostivu prepreku i teret, a multinacionalni federalizam i federaciju kao neodrživ koncept.

## 4. Plurinacionalna<sup>28</sup> nasuprot mononacionalnoj državi

Mononacionalno u političkoj teoriji i praksi većemo za dvije forme, unitarnu i federativnu, ovisno o tome ima li država mononacionalnu društvenu bazu ili pluralitetnu, tako da se može govoriti o federativnome društvu. Pored mononacionalnoga imamo i višenacionalno, kao koncept koji uz *demos* dopušta i postojanje više različitih političkih zajednica čiji su odnosi definirani nekim temeljnim ustavnim sporazumom ili paktom. Neki razlikuju i pojam plurinacionalnoga federalizma koji umjesto *demos*a operira s nacionalnim zajednicama. Pojedine unitarne države mogu prihvatiti pluralističku agendu, akomodativnu, ali to onda ima veze s njihovom specifičnom ustavnom tradicijom<sup>29</sup>, dok su druge otvorene za one forme pluralizma koje su načelno dopuštene, tj. one koje se rješavaju na subnacionalnoj razini, poput akomodacije nacionalnih manjina.<sup>30</sup>

S druge strane, države koje pokazuju otvorenost za primjenu federalnoga principa koji vrjednuje i valorizira duboke, identitarne razlike, plurinacionalne su. One dopuštaju postojanje više političkih zajednica koje čak ni ne moraju

---

<sup>28</sup> Prema Michelu Keatingu „plurinacionalna država proširuje concept plurinacionalnosti, referirajući se na postojanje više političkih zajednica umjesto jednog unitarnog *demos*a”; dok je multinacionalna država „kompleksna država u kojoj koegzistira nekoliko zajednica definiranih identitetom ili interesom”, Michael Keating, „Par-delà la souveraineté. La démocratie plurinationale dans un monde post-souverain“, Jocelyn Maclure – Alain-G. Gagnon (ur.), *Repères en mutation: identité et citoyenneté dans le Québec contemporain*, coll. *Débats*, Québec Amérique, 2001., str. 64.

<sup>29</sup> Npr. Ujedinjeno Kraljevstvo u kontekstu tamošnjega procesa devolucije započetoga 90-ih godina prošloga stoljeća.

<sup>30</sup> Kao takve ne smatraju se subverzivnim ili potencijalno opasnim za dominantnu matricu nacija-država. S druge strane rijetko se govori o manjinskim nacijama ili autohtonim zajednicama koje traže političko priznanje i sustavno akomodativan pristup.

konstituirati zajednički *demos* u smislu spomenuta plurinacionalnog federalizma. Glavni otklon od mononacionalnih država zapravo se i sastoji u tome što *demos* nije nužan u višenacionalnoj državi. Kao osnova razlikovanja ovih dva ju koncepta upravo su korisna načela individualiteta i kolektiviteta, u smislu kako su pozicionirani unutar pravno-političkoga sustava. Unitaristički modeli i nacija-države u svojoj su naravi nepovjerljivi prema kolektivističkomu načelu koje se doživljava kao potencijalnu prijetnju nacionalnomu jedinstvu i suverenosti, koje nacija-država smatra esencijalnim za svoje održanje.

U multinacionalnome federalizmu se više nego u drugim sustavima dijaloški traga za prostorima „preklapajućega konsenzusa“. Tendencija je uspostava kulture dijaloga, aktivna primjena vrijednosti kompromisa i konsenzusa, društvenoga priznanja, tolerancije, zaštite individualnih i kolektivnih prava, manjinskih prava, prava nacionalnih manjina, slobode, autonomije i jednakosti; dakle, gledajući u cjelini, ne samo komunitarnih nego i općenito liberalnih vrijednosti, kolektivna i individualna načela. Sve ono što multinacionalni federalizam u sprezi s interkulturalizmom može ponuditi u zaštiti te raznovrsnosti daleko je više i dalekosežnije od onoga što može ponuditi koncept nacija-država koji se temelji na ideji nacionalne homogenizacije<sup>31</sup> koja suzbija raznovrsnost i teži uniformizaciji u korist prividu građanske jednakosti i jedinstva. S druge strane, multinacionalni federalizam, u sprezi s koncepcijama upravljanja razlikama na društvenoj razini poput interkulturalizma, omogućava razvoj oblika zajedništva koji nisu opterećeni niti uvjetovani imperativom općega nacionalnog identiteta i singularnoga građanskog poretka.

U multinacionalnome kontekstu alternativa idealu nacionalnoga zajedništva, kako ga promovira nacija-država, postaje federalno zajedništvo utemeljeno na vrijednostima interkulturalizma, poštivanju razlika bez obzira na njihov karakter i dubinu, suradnji i zajedničkomu radu na postizanju općih interesa i ciljeva. Sve to u konačnici može voditi blagostanju koje će svaka samosvjesna zajednica uvijek staviti kao vlastiti interes ispred svih drugih kalkulacija o eventualnim projekcijama njezine budućnosti izvan okvira multinacionalne federacije. U tome smislu federalizam i interkulturalizam razuman su, racionalan, pa i

<sup>31</sup> Za Anthony Smitha nacija je populacija koja dijeli povijesni teritorij, zajedničke motive i povijesno sjećanje, masovnu javnu kulturu, zajedničku ekonomiju, zakonska prava i obveze za sve članove. Vidi Antony. D. Smith, *National Identity*, Penguin, 1991., str. 52.

prosvijećen izbor za multikulturalna, multietnička, a osobito multinacionalna društva kakva je Bosna i Hercegovina, ponajprije jer slobodu kao vrijednost štite politička načela djelatna kroz institucije i ustavni poredak koji jamči zaštitu individualnih i kolektivnih prava, horizontalnu jednakopravnost i autonomiju. Njih je teško provesti u djelo bez primjene nekoga oblika federalizma ili akomodativnih tehnika koje se u najširoj interpretaciji mogu smjestiti u okvire paradigme multinacionalnoga federalizma. To znači da je federalizam danas, u različitoj mjeri i obliku, globalno nužan i opravdan u pluralitetnim političkim zajednicama. Drugim riječima, u svijetu rastuće kompleksnosti, diferencijacije, raznolikosti i međupovezanosti, federalizam je sve važniji za uspostavu i održanje legitimnih oblika vlasti koji dosljedno afirmiraju demokratsko načelo i u funkciji su zaštite ljudske slobode. U konačnici on može osigurati nužan legitimitet državama koje odlikuju duboke razlike na bazi primjene kolektivnoga načela i suvereniteta prilagođena uvjetima multinacionalnoga društveno-političkog okružja.

## 5. Razvoj kolektivnoga načela na razini međunarodnoga poretka

Represija nad manjinskim zajednicama, pogotovo onima koje su se opirale većinskoj državotvornoj etniji, sastavni je dio procesa koji su pratili povijest oblikovanja prvih nacija-država, osobito u središnjoj i istočnoj Europi.<sup>32</sup> Ipak, hegemonne metode koje su primarno bile korištene u procesu stvaranja i konsolidacije nacionalnih država s kraja 18., tijekom 19., pa i 20. stoljeća, s vremenom izgubile su svoju popularnost i praktičnu primjenjivost. U međuvremenu mononacionalni suverenistički poredak do te je mjere nagrižen globalizacijskim procesima da je iscrpio mogućnosti autonomne samoregulacije i homogenizacije na klasičnim nacionalnim principima legitimiranim Vestfalskim poretком još u drugoj polovici 17. stoljeća<sup>33</sup>. Iako otvaranje prema ideji akomodacije, nasuprot integraciji/asimilaciji, nije nešto što je inherentno naravi strukture nacija-država kao takve, ono je, djelomično nakon Prvoga i osobito nakon Drugoga

<sup>32</sup> Gdje je posebno rašireno organsko poimanje procesa njene izgradnje. Vidi Miroslav Hroch, *European Nations: Explaining Their Formation*, Verso Books, 2015.

<sup>33</sup> Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press, 1990, str. 191.



svjetskog rata, pokrenuto pod snažnim utjecajem globalne ekspanzije liberalnih načela, normiranja ljudskih prava i temeljnih sloboda, a kasnije i sve većega broja obvezujućih međunarodnih dokumenata u kojima se poziva na zaštitu manjinskih zajednica, kako autohtonih tako i useljeničkih. Inauguracijom ljudskih prava u međunarodni pravni sustav, izgradnjom njegovih institucija, općenito jačanjem multilateralizma, postupno je u normativni plan došlo i pitanje zaštite prava manjina, a s njim i kolektivno načelo.

Danas nepoštivanje međunarodnih normi u odnosu na prethodna vremena šteti ugledu države i provocira unutarnju reakciju koja može biti izazov za njezinu koheziju i stabilnost. Osim toga, postoji i niz drugih pragmatičnih<sup>34</sup> razloga zašto je otvaranje prema razlikama postalo poželjno i popularno, osobito u visoko razvijenim zapadnim zemljama. Stoga je i upravljanje razlikama danas u većini liberalnih demokracija prepoznato kao nužnost, kako radi promocije vanjskih tako i radi zaštite unutarnjih interesa države, koji se poglavito sastoje u potrebi očuvanja kohezije, sigurnosti, stabilnosti i unaprjeđenja vitalnih socijalizacijskih procesa koji se više ne mogu voditi u strogo kontroliranim uvjetima, pomoću klasičnih metoda ideološke impregnacije u području kulture, medija, obrazovanja i sl.<sup>35</sup> Premda i dalje dominantne, nacija-države nisu više jedini čimbenik na međunarodnoj sceni, pa samim time ne mogu ni autonomno određivati pravila i odnose na toj razini. To znači da su izgubile „diskrecijsko pravo“ nad korištenjem ideologije nacionalizma kao homogenizacijskoga oruđa uvijek kada osjete da dosegnuti stupanj nacionalnoga jedinstva može biti ugrožen uslijed rastuće unutarnje diversifikacije i komunitarnih zahtjeva. Stoga i nastoje sustavno odgovoriti na takve zahtjeve iznalaženjem odgovarajućih akomodacijskih modela, a primarno u interesu minimalna nacionalnog jedinstva u odnosu na zadani imperativ očuvanja mononacionalnoga karaktera države.

No, značajniji poticaji reafirmaciji kolektivnoga načela na međunarodnome planu ostvareni su tek njegovim situiranjem u okvire globalnoga sustava ljudskih prava, u smislu manjinskih prava, odnosno prava nacionalnih manjina koja su se s vremenom proširivala i dalje diversificirala po različitim kriterijima. Ipak, to se nije dogodilo na način afirmacije kolektivnoga načela u mjeri do-

<sup>34</sup> Primjerice demografija, gospodarstvo, sigurnosni aspekti i sl.

<sup>35</sup> Ernest Gellner govorio je o idealu nacije u formi idealna preklapanja temeljnoga naroda i teritorija države, odnosno etničkih i političkih granica. Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, 2008., str. 1.



statnoj za preispitivanje modela nacija-država, odnosno njegove primjerenosti sa stanovišta zadovoljenja diverzitetnih potreba pluridentitarnih društava koja karakteriziraju duboke razlike. Tako, primjerice, pojam nacionalne manjine prihvatljiva je forma akomodacije kolektivnoga načela na subnacionalnoj razini jer nije subverzivan u odnosu na pojam nacija-država. On se naprosto referira na manjinski kolektiviteta koji nije izvorno konstitutivan, koji kao takav jasno ne može imati jednak status u odnosu na većinsku naciju koja je temelj građansko-ga društva, ekskluzivni nositelj konstitutivnosti i suvereniteta. Štoviše, status nacionalne manjine, premda nudi mnogo u smislu prava i zaštite kulturnoga identiteta ciljnoga kolektiviteta, zapravo verificira podređen položaj manjinske zajednice u odnosu na većinski – nacionalno konstitutivan narod. U tome smislu takva primjena kolektivna načela ne dovodi u pitanje prikladnost koncepcije nacija-država, koja na razini opće percepcije i u okvirima međunarodnoga poretka ostaje osnovni okvir za afirmaciju individualnih – građanskih prava na teritorijalnome principu. To je ujedno i razlog zašto je primjena kolektivnoga načela na toj razini prihvatljiva za mononacionalne države, jer ne remeti postojeću globalnu strukturu moći i važeću koncepciju suvereniteta koja ih definira i potvrđuje njihov demokratski karakter.

Ostaje činjenica da je u modernitetu struktura država-nacija pozicionirana kao najmjerodavniji okvir integracijskih i socijalizacijskih procesa i glavnoga aktera međunarodnih odnosa. To je model koji je posljednjih desetljeća uslijed globalizacije i njezinih pratećih učinaka oslabljen, ali je, unatoč svemu, ostao i dalje ključan oblik definicije međunarodnoga subjektiviteta, odnosa i prava. Dokaz je tomu što je većina odluka koje se donose na toj razini zapravo proizvod djelovanja nacija-država. Njihov utjecaj vidljiv je na supranacionalnoj razini – npr. u Europskoj uniji gdje bilo kakva kolektivna politika, da bi se etablirala i bila prihvaćena kao takva, mora proći prethodne filtere odlučivanja u tijelima u kojima njezine članice, nacija-države, mogu uložiti veta ili na razne druge načine kontrolirati procese. Slična je situacija i na međunarodnoj razini, primjerice unutar UN sustava gdje u Vijeću sigurnosti također funkcionira princip veta čiji su nositelji nacija-države, članice toga tijela. Dakle, već na nadnacionalnoj – supraregionalnoj i globalnoj razini vidimo dominaciju modela nacija-država, kojima je zajedničko da i dalje izrazitu prednost daju individualističkomu u od-

nosu na kolektivističko načelo, bez ozbiljnijih napora da se između ovih dvaju načela uspostavi uravnoteženiji odnos.

Stoga i pored jasnih argumenata u prilog unaprjeđenju pozicije kolektivnoga načela i multinacionalne formule uopće, koncept nacija-država ostaje dominantan u međunarodnim odnosima i konstitutivan u odnosu na međunarodni pravni poredak, što podržava dominaciju normi mononacionalne koncepcije. Naime, čini se da sve što je danas standard po pitanju organizacije političkih struktura, institucija i njihova života usko je vezano za strukturu nacija-država. Pored toga, na djelu su i nepovoljni globalni procesi koji osnažuju ovaj koncept uslijed aktualna slabljenja multilateralnog poretka. S tim u svezi, nacija-država i njoj svojstvena načela individualiteta i apsolutnoga suvereniteta imaju presudnu ulogu u kreiranju politika, čak i u području regulacije normi kolektivnih prava na međunarodnoj razini.<sup>36</sup> S obzirom na to da u radu međunarodnih organizacija koje se bave ovim pitanjima sudjeluju predstavnici nacija-država, razumljivo je da su nedjeljivost suvereniteta i građanski individualitet, nasuprot relativnu/decentraliziranu/ograničenu suverenitetu i načelu kolektiviteta, ključne odrednice koje oblikuju međunarodne normativne procese. Stoga je u većini međunarodnih dokumenata fokus i dalje na kulturnim, etničkim, religijskim i nacionalnim manjinama (kao subnacionalnim odnosno nacionalno nesubverzivnim kategorijama), a kolektivno načelo na međunarodnoj normativnoj razini potisnuto je na marginu.

Ipak, kolektivno načelo nije moguće potpuno ignorirati. Već od 90-ih godina prošloga stoljeća raste relevantnost multinacionalnih koncepcija, intenzivno u akademskim,<sup>37</sup> međunarodnim sferama, ali i u političkoj praksi uspješnih višenacionalnih federacija poput Kanade, Belgije i Švajcarske. Akomodativnomu pristupu pribjegle su i mnoge zemlje u EU, kao izboru koji je konzistentan s interesom zaštite temeljnih prava i sloboda, dok EU kao takva koristi sofisticirane federalističke tehnike razdiobe vlasti, čime se uvelike približila načelima

<sup>36</sup> Naglasak je na antidiskriminacijskim zakonima, pravima člana manjinske zajednice kao pojedinca. Manjinama se ne pristupa kroz afirmaciju kolektivnoga načela nego individualnoga, a često se i etnički identiteti promatraju kao ograničavajuća kategorija za ljudske slobode.

<sup>37</sup> Raste eksponencijalno i literatura koja se bavi istraživanjem novijih koncepata poput multikulturalizma, multinacionalnoga federalizma, konsocijacije, kojima se razbija monopol mononacionalnoga.

konsensualne demokracije.<sup>38</sup> UN-ova *Povelja i Pakt o građanskim i političkim slobodama* kolektivna prava vežu za slabljenje kolonijalizma kroz odredbe o samoodređenju naroda, ali se pri tome o „unutarnjemu samoodređenju“ jedva i govori, pa stoga taj princip nije normiran iako se o njemu vode žustre rasprave u akademskim krugovima. Kolektivno načelo novi je *impetus* dobilo početkom 90-ih godina, nakon sloma komunizma, kada je kod mnogih naroda u istočnoj Europi probuđen zahtjev za slobodom. S tim u svezi, u protekla tri desetljeća agencije UN-a i Visokoga povjerenika OEES-a za nacionalne manjine usvojile su nekoliko važnih dokumenata<sup>39</sup>, gdje su, primjerice, posebno važne *Smjernice* iz Ljubljane o integraciji u diverzitetnim društvima iz 2012. godine, koje pozivaju na ono što bosanskohercegovačka ustavna terminologija označava „legitimnim predstavljanjem“ i otklonom od uobičajene većinsko-manjinske matrice u pristupu upravljanja društvenim razlikama.<sup>40</sup>

## Zaključak

Na tragu prethodnoga može se reći da je u suvremenim okolnostima neadekvatno potpuno terminološko i značenjsko prilagođavanje države i nacije. Drugim riječima, njihovo jedinstvo više nije samopodrazumijevajuće, unatoč činjenici da se pri kolokvijalnoj uporabi, pa čak i unutar znanstvenoga diskursa koriste sinonimno. Tu dolazimo do središnjega argumenta, a on se tiče poželjnosti razdvajanja nacije i države u plurinacionalnim državama. Naime, takav zahvat nameće se nužnim na sličan način kako je to svojevremeno učinjeno kroz proces sekularizacije kada je sretno odvojeno vjersko i svjetovno, čime su spriječeni daljnji vjerski sukobi u Europi u 17. stoljeću. Analogno tomu, osiguranje trajne stabilnosti u višenacionalnome okružju moguće je samo uz otklon od strukture nacija-država kao najmasovnijega proizvoda moderniteta, ali tako da

<sup>38</sup> U cjelini gledano, teži se proširenju primjene demokratskoga načela kako bi se osigurala inkluzivnost, ali to ne smije biti puko zadovoljenje forme nego supstancijalno i učinkovito. S tim u svezi možemo reći da se već na razini EU-a ozbiljno pristupa primjeni kolektivnoga načela.

<sup>39</sup> Cjelovit pregled sličnih dokumenata koji afirmiraju kolektivno načelo dostupan je u A.-G. Gagnon, *The Legitimacy Clash*.

<sup>40</sup> Dokument poziva države da ne diskriminiraju i ne prave razliku između većina i manjina, nego da usvoje politike koje promoviraju potpuno sudjelovanje u političkome životu društva u svim područjima (gospodarskome, društvenome, kulturnome, institucionalnome), The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies, OSCE, <https://www.osce.org/hcnm/ljubljana-guidelines>, Ljubljana, 2012, str. 2-3.

se njezina dva temeljna gradivna elementa razdvoje, čime se uspostavlja prostor slobode unutar kojega je moguće unaprijediti međunacionalne odnose rastećene pojava dominacije. U nacionalno pluralitetnome okružju veza između građanina – pojedinca i države ne može biti neposredna i jednoznačna kao u slučaju pojma nacija-država, nego posredna i višeznačna, gotovo imaginativna, izgrađena na bazi objektivnih društvenih danosti, postojećih subnacionalnih identiteta i lojalnosti.<sup>41</sup> S tim u svezi pogrešna je pretpostavka da su nacija<sup>42</sup> i država nerazdvojne i da se ne mogu analitički odvojeno promatrati. Naprotiv, tek njihovim razdvajanjem otvara se prostor za akomodaciju više različitih identiteta. To je prilika za multinacionalni federalizam kao model koji proširuje obzor primjene liberalnih vrijednosti i sve više dobiva na značaju upravo u razvijenim pluralitetnim zapadnim demokracijama. Razdvajanje nacije i države razbija neprikosновенost mononacionalne jednakosti što posljedično otvara prostor za afirmaciju plurinacionalne države s pripadajućim institucijama koje prate konfiguraciju društva i prema njemu se oblikuju, umjesto da država impregnira društvo na štetu postojećih komunalnih identiteta. U tome pogledu vrlo je velika razlika između onoga što kao mogućnost nude multinacionalne u odnosu na mononacionalne koncepcije. One vode različitim ishodima, a multinacionalna je daleko prikladnija za Bosnu i Hercegovinu kao državu koja je po prirodi multikulturalna, multikulturalna i plurinacionalna.<sup>43</sup>

<sup>41</sup> A.-G. Gagnon, *Minority Nations in the Age of Uncertainty*, str. 41.

<sup>42</sup> Između ostaloga, i zbog toga što sociološki pojam nacije nužno podrazumijeva zajedničke vrijednosti, ideje, osjećaj zajedništva, odnosno da demokratsko društvo „ne može da postoji ako svim članovima nisu zajednički jedan jezik, izvesna kultura i, barem, neke vrednosti...“ Dominik Schnaper, *Zajednica građana*, Izdavačka knjižara Zorana Stojanovića, 1996., str. 104.

<sup>43</sup> U smislu ranije spomenute definicije razlike između multinacionalne i plurinacionalne države Michela Keatinga.